ջին տեսակը յանձնաժողովը, որքան յիշում եմ, գնահատել է դեսիատինը 50—52 րուբլ. երկրորդ տեսակը 20—25 րուբլ, իսկ երրորդ տեսակը 20 րուբլուց ստոր։ Եւ մեծ մասամբ գիւղացիներին յետ գնելը հեշտացնելու համար յանձնաժողովը Երևանեան նահանգի հողերը գնահատել է երկրորդ տեսակի չափով, իսկ առաջին տեսակի գնով շատ փոքր թւով հողեր է նշանակել, այն ինչ Երևանեան նահանգում հողերը շատ սակաւ, շատ թանգ և շատ բերրի են, այնպէս որ այն հողերը, որոնց յանձնաժողովը գնահատել է 50 րուբլ դեսիատինը, իսկապէս արժեն շատ անգամ 500 րուբլ դեսիատինը։ Զանազանութիւնը ուրեմն ահագին է, ինչպէս տեսնում էք։ Հողերի այդ տեսակ պակաս գնահատութիւնը, եթէ ընդունվի կառավարութիւնից, շատ մեծ վնաս կը տայ կալուածատէրերին. Նրանցից շատերը կատարելապէս կը քանդվեն, կաղքատանան։ Բայց մի և նոյն ժամանակ և այդ էժան գնահատութեամբ գիւղացիները հազիւ թէ կը կարողանան յետ գնել հողերը, առանց դիմելու մի որ և է փոխառութեան։

Այդ պատճառով կալուածատէրերը, որոնք այդ առաջարկութիւնը անարդար էին համարում, ուղարկեցին իրանցից մի պատգամաւորութիւն Թիֆլիս։ Նրանք ասում են. էժան թէ թանգ գնահատվեն հողերը,— գիւղացին շատ դժուարութեամբ կը կարողանայ յետ գնել իր կտոր հողը, քանի որ կառավարութեան կողմից նրան դրամական օժանդակութիւն չէ տրվելու իր հողը յետ գնելու համար, այլ նա պէտք է յետ գնի իր սեփական միջոցներով։ Եւ այդ պատճառով Գլխաւոր Կառավարութեան յանձնաժողովը աշխատել է էժան գնահատել։ Բայց չափից դուրս էժան գնահատելով հողերը, կալուածատէրերը կատարելապէս կը քանդվեն և այդ էժան գնով էլ գիւղացին չի կարողանայ յետ գնել իր հողը, ստիպված կը լինի մի որ և է փողատիրոջ մօտ փոխառութիւն անել, կը դառնայ կախված այն մարդուց, որից փողը տոկոսով է առացել և վերջը ինքն էլ կը քանդվի, որովհետև չի կարողանայ տոկոսները վճարել և ժամանակով գիւղացու հողը կանցնի վաշխառուի ձեռքը։ Կալուածատէրերը ասում են. համ մենք կաղքատանանք, համ գիւղացին վերջը կը քանդվի,— իսկ հողերը կանցնեն հարուստ վաճառականների ձեռքը։ Այդ պատճառով կալուածատէրերը առաջարկում են հետևեալը։ Իւրաքանչիւր կալուածքի երկու երրորդականը պատրաստ են առանց փողի, առանց վարձատրութեան վիջանել գիւղացիներին և այդ հողը կը դառնայ նրանց համայնքի սեփականութիւն, իսկ կալուածի մի երրորդականը թող մնայ որպէս կալուածատիրոջ սեփականութիւն։ Եւ այդ ձևով բաժանելը շատ հեշտ է անելու, քանի որ Երևանեան նահանգի իւրաքանչիւր կալուածը բաժանված է ախչա ասված 6 հաւասար մասի վրա։ Նայելով հողի մեծութեանը կամ փոքրութեանը ախչան կարող է այլ և այլ հողերի մէջ համեմատաբար մեծ կամ փոքր լինել, բայց մի կալուածի մէջ բոլոր վեց ախչաները միմեանց հետ հաւասար են։ Դա ուրեմն մի իդէալական չափ է։ Այդպիսով իւրաքանչիւր կալուածի 6 ախչայից, կալուածատէրերի առաջարկութեամբ, 2 ախչա պէտք է մնայ կալուածատիրոջ, իսկ 4 գիւղացիներին։ Այդպիսով ոչ յետ գնելը կը հարկաւորվէր, ոչ էլ կալուածատէրերը վտանգի մէջ կը լինէին աղքատանալու, ոչ էլ գիւղացին հարկաւորութիւն չէր ունենայ իր անձնական հողն ունենալու համար դիմել փոխառութեանը ահագին տոկոսներով, որ նրան անպատճառ կը քանդէր, մի և նոյն ժամանակ գիւղացիները կրկին կունենային համայնքի հողերը։

Ես այդ հողային յարաբերութիւնները որքան կարողացայ բացատրեցի ձեզ։ Գուցէ մի քանի սխալներ կան իմ բացատրութիւնների մէջ, բայց խնդիրը այնքան նշանաւոր է մեր ամբողջ նահանգի համար, որ շատ ցանկալի կը լինէր, եթէ ինձանից աւելի մասնագէտները աւելի էլ մանրամասնաբար բացատրէին մամուլի մէջ այդ խնդիրը, մինչև կոմիսիայի ձեռքով նրան վերջնական որոշում տալը։

Ցաւալին այն է որ Գլխաւոր Կառավարութիւնը չը պահանջեց որ կալուածատէրերը իրանց ընտրած ներկայացուցիչներով մշակեն խնդիրը, կամ սկզբից ուղարկեն պատգամաւորներին, որոնք կարողանային մասնակցել կոմիսիայի աշխատանքներին, մանաւանդ աչքի առաջ ունենալով, որ մեր Անդրկովկասում դեռ ևս զեմստվօն մտցրած չէ։

Մ.

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Թիֆլիս, 2-ին յունիսի

Այսօրվայ «Մշակի» 98 համարում կարդալով պ. Տեմիրեանի նամակը, Եւրօպայում հրատարակելի հայկական խնդրոյն վերաբերված մի օրգանի մասին, որ պարոնը՝ ի խրախուսութիւն գործի սկսելու յաջողութեանը, նախապէս՝ բաժանորդագրվելու նկատելը կը խնդրէ, որով ոչ սակաւ մխիթարական յոյսեր է խոստացվում մի այդպիսի անհրաժեշտ գործի փութով ձեռնարկութեան յաջողելուն, դուցէ ձեր միջոցաւ, մենք՝ ռուսաստանցի հայերս գոնեա ջանացած կը լինենք մասով չափ պ. Դիւլօրէի նպատակի իրագործութեան խրախուսելու, ուրեմն, ցանկանալով՝ իբրև հայ, այդ ազգութեան անհրաժեշտ գործի բարի իրագործութիւնը, այսու և մենք խնդրում ենք ձեզ, բարեհաճել նոյնպէս և միշտ այժմէն իսկ բաժանորդ նկատել յիշեալ լրագրին, գոնեա երկու օրինակ։

Գէորգ Աղիղեանց, Տ. Եփեմիայ Աղիղեանց

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Թիֆլիս, 29 մայիսի

Մայիսի 29-ին պարոն Արսէն Թոխմախեանցը մի հրապարակախօսութիւն արեց Արծրունու թատրօնում։ Մենք, հայերս հեռի մեր բնիկ երկրից, շատ անգամ զրկված մեր առօրեայ նիւթական հարցերով, մոռանում ենք մտաբերել անգամ այն երկիրը, ուր մեր ազգի արմատն է մնացել, ուր մեր ազգը իր մանկութիւնը և իր հասուն շրջաններն է անցրել, ուր տեղի է ունեցել մեր ազգի ուրախութիւնը և սուգը, պատերազմը և կեանքը և ուր ազգը ուժաթափ ընկճվում է այսօր ստրկութեան մէջ։

Այդ օրը և միայն այդ օրը պարոն Թոխմախեանցը, որ անձամբ անձին ճանապարհորդել է Հայաստան երկրում և զննել նրան զանազան տեսակէտներից, մեր աչքի առաջ բաց արեց իր հարստութեան քարտէզը, որի վրա պարզ նկարված տեսանք Հայաստանի կենտրոնը՝ Վասպուրական աշխարհը իր Վան քաղաքով և Մանազկերտ, Խնուս և Բուլանղ գաւառները, նրանց աշխարհագրական դիրքը, նրանց բարեբեր հողը, նրանց ամենայն տեսակի հանքերը, մետալի և ածուխի, նրանց բնութեան գեղեցկութիւնը, անասունները իրանց կենդանական բնակիչներով։ Պարոն հրապարակախօսը ընդունակութիւն ունի մի քանի պարզ խօսքերով նկարել մի ամբողջ ազգի մտաւոր և բարոյական տիպը. Նա մեզ տուեց զանազան գաւառների ազգաց վիճակագրութիւնը, որից երևեց հայերի անհամեմատ մեծ քանակութիւնը բոլոր այլ ազգաց վրա, միասին վերցրած, այն է՝ քրդերի, տաճիկների, ասորիների, հրէաների և չերքեզների. Նա ցոյց տուեց մեզ հայի մտաւոր և բարոյական գերազանցութիւնը բոլոր այլ ազգաց վրա. վերջապէս նա ցոյց տուեց Հայաստանի հայերի մէջ դարսված այն ինքնուրոյն և միանգամայն անընկճելի ոյժը, որ պահել է և պահում է հայ ազգութիւնը, որի շնորհիւ մենք այսօր սրտի մխիթարութեամբ ասում ենք թէ «մենք ևս ազգ ենք, մենք ևս հայրենիք ունենք»։

Ես ներողութիւն եմ խնդրում պարոն հրապարակախօսից, որ աղճատում եմ նրա միանգամայն սիրեայ դասախօսութիւնը. բայց և չեմ կարող չը խնդրել պարոնից, որ բարեհաճի մի գամ ևս դասախօսել և այս անգամ բանայ մեր առաջ այն բոլոր հարստութիւնը, որը դիզվել է նրա հայրենասէր սրտի վրա. մանաւանդ որ շատերը որոնք հոգւով կը ցանկային լսել այդ բոլորը. մայիսի 29-ին անգիտակցաբար բացակայ էին։

Բ. Նաւասարդեան

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

«Тифл. Объявл.» լրագիրը հաղորդում է որ պ. պ. Ա. Կորգանով, Ա. Փրիգօնով և Փիթօեվ եղբայրները նուիրեցին 13,200 րուբլ երկու ըստիպենդիա հաստատելու համար հիմնվելու կովկասեան համալսարանի մէջ կամ մի բարձրագոյն դպրոցի մէջ, որ կը հիմնվի Թիֆլիսում։

—

Մայիսի 30-ի գիշերը Քութայիսի մէջ հրդեհ եղաւ, որ ոչնչացրեց մի ամբողջ թաղի կէսը։ Վնասները մեծ են, թէև ճշդութեամբ դեռ ևս յայտնի չեն։ «Սալօր» ապահովութեան ընկերութեան վնասը հասնում է 15,000 րուբլ գումարի։ Միւս ընկերութիւնների վնասներն էլ ահագին են։ Հրդեհը սկսվեցաւ գիշերվայ 3 ժամից։

—

Ս. Պետերբուրգի լրագիրները հաղորդում են որ կոմս Լօրիս-Մէլիքօվ ստանում է 26,000 րուբլ տարեկան ռոճիկ։

—

Երևելի բժիշկ Պիրոգովի յոբելեանը Մոսկվայում շատ փառաւոր էր։ Յոբելեանի ժամանակ ստացվեցաւ Թագաւոր Կայսրի հեռագիրը, որով Նորին Մեծութիւնը շնորհաւորում էր Պիրոգովին և յիշում էր նրա արած ծառայութիւնները ռուսաց զօրքին։ Ներկայ էին այլ և այլ վարչութիւնների, համալսարանների և ընկերութիւնների ներկայացուցիչները, նոյնպէս ազատամիտ մամուլի պատգամաւորները և հրէայ-ռուս չորս օրգանների ներկայացուցիչները, որոնք ադրէս ներկայացրին Պիրոգովին։ Ներկայացվեցան և ուրիշ շատ ադրէսներ։ Պիրոգով մի ճառ ասեց, որի վերջը յայտնեց յոյսը որ Ռուսաստանը կը շարունակի ընթանալ վերանորոգութիւնների ճանապարհով, որ գծագրված էր անցեալ թագաւորութեան ժամանակ։ Մոսկվայի համալսարանի ռէկտօրը մի ճառ ասեց համալսարանի ինքնավարութեան և համալսարանների մէջ մտքի ազատութեան անհրաժեշտութեան մասին։ Երախտագիտութիւնը ոգևորված կերպով ընդունեց այդ երկու ճառերը։

—

Շնորհակալութեամբ ստացանք «Երևանի նահանգի բուսականութիւն» գրքոյկը, աշխատասիրութիւն Յովհաննէս Աթանասեանցի։ Տպված է Երևանում, «Պսակ» լրագրի տպարանում, 1881 թւին։ Գրքոյկի գինը 50 կոպէկ է։

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԹՈՒՐՔԻԱ

Թիւրքաց մինիստրների խորհուրդը վճռել է առաջարկել սուլթանին, որ նա 40,000 կանոնաւոր զօրք ուղարկի Տրիպոլի տեղական զօրքերի թիւը շատացնելու համար։ Բացի այդ կառաջարկվեն վարչական վերանորոգութիւններ Տրիպօլիի վիլայեթի համար։ Այս միջոցները հազիւ թէ կարողանան բարեւլաւել Բ. Դրան յարաբերութիւնները Ֆրանսիայի և Իտալիայի հետ։

„Daily Telegraph.“ լրագրին Կորֆուից հեռագրում են, որ թիւրքաց զօրքերը հեռանում են Արտայից։ Լարիսայի զօրքերը գնացին Սալօնիկի, իսկ սահմանների վրա եղած թիւրքաց զօրքերը դէպի հիւսիս ուղևորվեցան։ Այդ լուրերին հակասում են „Հավասի“ ընկերութեան հեռագիրները, որոնք հաղորդում են, թէ թիւրքերը շարունակ ամրացնում են Արտա և Վօլօ։ Եանինայի նահանգապետը գնացել է Պրևեզա, որպէս զի համոզի տեղացիներին թշնամաբար վերաբերվել Յունաստանին։

Աբդուլ-Ազիզի սպանման մէջ մեղադրված բոլոր անձինք կը դատվին առանձին դատարանի մէջ, որ կազմված կը լինի թիւրքաց բարձրաստիճան պետական մարդիկներից։ Դատարանի նախագահ նշանակված է Բրուսայի նահանգապետ և նախկին առաջին մինիստր Ահմեդ-Վէֆիկ-փաշա։ Դատաստանը բաց կը կատարվի։ Վէֆիկ-փաշա Միտհադի աշխատակիցն էր թիւրքաց սահմանադրութեան կազմելու ժամանակ և թիւրքաց առաջին պարլամենտի նախագահը։

ԱՆԳԼԻԱ

Վերջին օրերում համայնքների ժողովի շինութեան անցքերը լիքն էին կանանցով։ Դրա պատճառն այն էր, որ համայնքների ժողովը պէտք է քննէր կանանց ընտրողական իրաւունքների ընդարձակելը։ Այդ առիթով վեստ-մինստերի դահլիճում մի ժողով կայացաւ, որի ժամանակ խօսեցին կանանց իրաւունքների ջերմ պաշտպան օրիորդ Լիդիա Բեկկեր և ուրիշ շատ օրիորդներ։ Նրանք պահանջում էին ընտրողական իրաւունք տալ անկախ դրութիւն ունեցող կանանց, կամ այնպիսիներին, որոնք ընտանիքի մեծն են համարվում և ունեն այն բոլոր յատկութիւնները, որոնք Անգլիայի մէջ ընտրողական իրաւունք են տալի տղամարդկերանց։ Այն օրը, երբ պէտք է քննվէր կանանց ընտրողական իրաւունքի հարցը, համայնքների ժողովի այն բաժինը, որ հասարակութեան համար է յատկացրած, կանանցով լիքն էր։ Օրինագիծը առաջարկել էր Հիւգ Մեյսօն, որ այդ օրը հիւանդութեան պատճառով չը կարողացաւ պաշտպանել իր առաջարկութիւնը և խնդրեց ժողովից յետաձգել օրինագծի քննութիւնը։ Ժողովը կատարեց նրա խնդիրքը և որոշեց օրինագիծը տօնից յետոյ քննել։

Իռլանդական կալուածական միութեան ժողովը կայացրել է հետևեալ վճիռը։ „Իռլանդական ֆերմերներին մեծ չափերով արտաքսելը իրանց հողերից, արտաքսելու ժամանակ զինուորական ոյժի գործադրելը և իռլանդական միութեան առաջնորդների կալանաւորելը վկայում են, որ կառավարութիւնը Իռլանդիայի մէջ գործադրում է արտաքոյ կարգի օրէնքները կալուածատէրերին պաշտպանելու և երկրագործներին հալածելու համար։ Այս հիման վրա մենք հրաւիրում ենք Անգլիայի և Շօտլանդիայի մէջ բնակվող իռլանդացիներին, նոյնպէս և հալածվածներին համակրող անգլիացիներին ժողովրդական ցոյցեր կազմակերպել հասարակական կարծիքը արթնացնելու համար“։ Այդպիսի առաջին ցոյցը տեղի կունենայ Լօնդօնում Հայդ-պարկի մէջ յունիսի 5-ին։

Կալուածական միութեան գլխաւոր առաջնորդներին կալանաւորելուց յետոյ միութեան գլուխն է անցել իռլանդական հոգևորականութիւնը։ Ինչտեղ կատարվում է մի ֆերմերի արտաքսելը, այնտեղ գալիս են հոգևորականները, առաջնորդում են ամբոխին և զգուշացնում են նրան ՚ի զուր տեղ չը յարձակվել զօրքերի վրա։ Հոգևորականութիւնը կրկնակի նպատակ ունի՝ մի կողմից ժողովրդական շարժում կազմակերպել և միւս կողմից ցոյց տալ, թէ նա սանձահարում է և չափաւորում է ամբոխին։ Գլադստօնի օրինագծի մասին հոգևորականները զանազան կարծիք են յայտնում, մի բանի մէջ նրանք համաձայն են, որ բոլոր միջոցները պէտք է գործադրել իռլանդական ժողովրդի բարօրութեան համար։ Հոգևորականութիւնը շատ դէպքում կարողացել է զգուշացնել և ցրվել կատաղած ամբոխին։ Նօրիբում 12,000 իռլանդացիք հաւաքվել էին մի ֆերմերի արտաքսելուն ընդդիմադրելու համար։ Երբ 250 պօլիցիականներ մի փոքր զօրաբաժնի հետ կամենում էին արտաքսել ֆերմերին, ամբոխը նրանց կատարելապէս քարկոծեց։ Զինուորները